

PHILOSOPHICAL SCIENCES

УДК 261.7

Лопутько Анна,

викладач кафедри філософії, біоетики та історії медицини
Національного медичного університету імені О.О. БогомольцяORCID: [0000-0002-7501-500X](https://orcid.org/0000-0002-7501-500X)ДЖЕРЕЛА ДОКТРИНИ ПРО ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ У СОЦІАЛЬНОМУ ВЧЕННІ ПАТРІАРХА
ВАРФОЛОМІЯ

Laputko Anna

Lecturer of Department of Philosophy, Bioethics and History of Medicine
Bogomolets National Medical University (Kyiv, Ukraine)ORCID: [0000-0002-7501-500X](https://orcid.org/0000-0002-7501-500X)SOURCES OF THE DOCTRINE OF HUMAN DIGNITY IN THE SOCIAL TEACHINGS OF
PATRIARCH BARTHOLOMEW

Анотація

Аналізуються джерела вчення про людську гідність патріарха Варфоломія. Персоналізм у розумінні людської гідності визначає основні характеристики соціальної доктрини. Важливим мотивом для розвитку соціального вчення у дусі ліберального християнського персоналізму стали необхідність захисту прав релігійних меншин в Турції, потреба у оновлення екуменізму і розвитку діалогу церкви і суспільства.

Abstract

The sources of the doctrine of the human dignity of Patriarch Bartholomew are analyzed. Personalism in the understanding of human dignity determines the basic characteristics of social doctrine. An important motive for the development of social doctrine in the spirit of liberal Christian personalism was the need to protect the rights of religious minorities in Turkey, the need to renew ecumenism and the development of dialogue between church and society.

Ключові слова: соціальне вчення церкви, гідність особистості, екуменізм, релігійна інтерпретація прав людини.

Key words: social doctrine of the church, dignity of the individual, ecumenism, religious interpretation of human rights.

З перших кроків свого служіння Патріархом Варфоломій I окреслив основні напрями його роботи:

- пильність в богослов'ї та літургії;
- просування православної єдності та співробітництва;
- зміцнення екуменічної взаємодії з іншими християнськими конфесіями;
- активізація міжконфесійного діалогу та релігійної терпимості;
- турбота про навколишнє середовище [1, р. 23].

В 1997 році перед аудиторією Джорджтаунського університету Патріарх Варфоломій розкриває власне розуміння християнства. Він акцентує увагу на тому, що християнство не означає належність до певної спільноти чи організації, це також не певний набір правил чи норм поведінки. **Християнство – це всеосяжна нова реальність**, «християнство – не є актом каталогізації людини як члена групи, а є істиним **відродженням людини в світі благодаті**» [1, р. 25]. Відтак, християнська віра – це питання життя та смерті, а не абстрактних добра та зла. Вибір життя означає бути відкритим до діалогу, а не лише дотримуватись певних приписів та виражати емоційну лояльність. Бути відкритим до діалогу означає знати та цінувати своє

минуле, свою історію та культуру, водночас мати здатність до критичної їхньої оцінки, бути відкритим до покаяння, а, відтак, до визнання помилок. У промові в церкві св. Петра, в 1997 році, Патріарх Варфоломій I показав, що визнання помилок та невдач, яке супроводжується покаяттям є тим скарбом, яким християни повинні ділитись, а не використовувати один проти одного [Там само].

Розуміння церкви базується на розумінні сутності християнства. Церква – це жива реальність, Тіло Христове, однією із характерних рис якого є **служіння**. Відтак, розуміння вірності Церкві слід відрізняти від розуміння вірності національній чи культурній самобутності. Патріарх Варфоломій наголошує на **наднаціональній, надетнічній сутності православ'я**. Національні чи етнічні ідентичності самі по собі не є злом, водночас, Церква, православ'я не повинне ставати в'язнем місцевої чи етнічної належності, натомість воно повинне вмішувати в себе різноманітні ідентичності для того, щоб служити один одному на благо всього християнського співтовариства.

Виходячи із розуміння сутності християнства та Церкви Патріарх Варфоломій I покладає в основу соціального вчення **служіння** Богові, людині та природі. У вступі до книги «BARTHOLOMEW.

Apostle and Visionary» папа Франциск розкриває бачення Патріархом сучасного стану людського суспільства: «В Патріархові Варфоломії я відкрив глибоку духовну чутливість до хворобливого сучасного стану людства, яке глибоко вражене насиллям, несправедливістю та дискримінацією» [1, р. 12]. Такий стан розуміється і Патріархом Варфоломієм і папою Франциском, як тяжкий гріх проти Бога, наслідком якого є побудова глобалізації байдужості та викривлення образу Божого в людині. «Ми впевнені, - заявляє папа Франциск, - що покликані працювати у напрямку побудови цивілізації любові та солідарності» [Там само].

Важливою складовою соціального служіння, а, відтак, і побудови цивілізації любові та солідарності є *відновлення православної єдності*. Константинопольський Патріархат – це «вікно в світ, серцебиття православного християнства» [1, р. 17], яке сьогодні потребує власної координації та об'єднання (грец. - κοινωνία) та спільного служіння (грец. – κοινωνία) з усім світом. В 2009 році під час лекції в Фордхемському університеті Патріарх Варфоломій наголошує, що надзвичайно важливо «відкриватися серцю, відкриватися іншому, відкриватися світові» [Там само], хоча «шлях до миру складний. Не тому, що важко визначити спільні цінності або ж адекватні відповіді на несправедливість, а тому, що шлях миру вимагає великих зусиль від кожного із нас» [1, р. 29]. Іншими словами, Патріарх підкреслює необхідність не лише декларувати власні переконання, але жити відповідно до них і діяти.

Водночас, вселенський Патріарх є першим, хто засуджує православних за їх викривлене розуміння єдності. Безумовно, існує непорушна внутрішня єдність Православних церков, тому Православ'я, притримуючись свідчення Єдиної Нероздільної Апостольської Церкви, Святих Отців та Вселенських Соборів, маючи та відповідально усвідомлюючи цю єдність завжди вказує шлях не в минуле, а в майбутнє. Але під єдністю не розуміється єдності як конфесійного прилаштування. Єдність повинна базуватись на діалозі заснованому на любові, з повною свободою та довірою. В такому випадку стає очевидним, що розбіжності, які виникають не є нездоланими. У січні 2016 року, на Соборі Предстоятелів, Патріарх, відповідаючи на критику нехристиянських поглядів, характерних для Європи та Америки, зауважив: «легко та зручно засуджувати Захід як загрузлого в гріхах», але важливіше «бути чесними із собою та нашими вірними, щоб визнати те, що наші власні культури не зовсім знаходяться в святості» [1, р. 82].

Будь-яка «розрізнена» правда, в кінцевому результаті, обожнює формалізм догм та канонів. Покликання Православ'я, як Єдиної, Святої, Апостольської Церкви в тому, щоб нести свідчення про євангельську істину в світ. Церква несе цю правду всьому людству у всьому створеному космосі, до останньої пилінки. І коли Церква претендує на повноту істини, її обов'язок увійти в діалог та співробітництво з усіма іншими християнськими конфесіями в дусі любові, смирення та служіння.

Патріарх переконує в тому, що «якщо православні християни будуть ігнорувати чи засуджувати переконання інших християн чи інших церков, тоді не лише їхнє розуміння буде неповним та неповноцінним, але і їхнє покликання та відповідальність перед Христом будуть неправдивими та невірними» [1, р. 91].

Відповідно до напрямів соціального служіння Патріарха називають «будівником мостів». Мостів між тими мурами, які історично склались, як в межах християнства, так і у міжрелігійних стосунках. *Міжрелігійна толерантність та екологічна свідомість* – ось складові свідомості сучасної людини, які Патріарх Варфоломій I намагається виховати у сучасних християн.

Тривале служіння в ісламському оточенні, яке не завжди було дружельним, дало змогу Патріарху продемонструвати витончений дипломатичний таланти. Він «наводить мости» між Туреччиною та Європою, між ісламським світом та християнським, активно підтримуючи міжнародні зусилля з підняття економіки Туреччини та демократії в ній. Він є щирим прибічником приєднання цієї країни до Євросоюзу. Цитуючи Володимира Соловйова, він говорить про те, що задача сучасних релігійних та державних лідерів «не перетворювати суспільство на рай, а запобігти його перетворенню на пекло» [1, р. 39]. Окрім співробітництва тут іншого шляху бути не може, лише солідарність, терпимість та любов, які забезпечать мир та справедливість.

Покликання релігій, на його думку, гармонійно співіснувати, узгоджуючи лінії розломів, які ніби то розділяють їх. Саме через це Патріарх Варфоломій I в багатьох відношеннях притримується унікальної позиції – терпимості та діалогу. Означена позиція вже принесла і чисельні плоди, зокрема, Туреччина дала дозвіл на використання історичних монастирів та церков для періодичних, або регулярних православних літургій. «Ми знаходимося на кордоні Європи та Азії, - говорить Патріарх, - християнства та ісламу, Сходу та Заходу». І на його погляд, таке розташування має велику користь. Так як свого часу місто Костянтина, Константинопіль, було обране через вигідне розташування, оскільки стояло на перехресті торговельних шляхів півночі та півдня, сходу та заходу і у військовому, економічному та політичному відношеннях було місцем першорядної стратегічної цінності, так і зараз, на думку Патріарха воно є місцем першорядної стратегічної цінності у наведенні мостів між цивілізаціями [1, р. 41]. Відтак, Патріарх бачить *місце знаходження Константинопольського Патріархату як унікальну відповідальність за розвиток терпимості та взаєморозуміння між релігіями та культурами*.

Релігії не повинні розділятися, вони мають об'єднуватися на ґрунті фундаментальних питань прав людини та соціальної справедливості. Підкреслюючи сумісність православ'я та релігійної свободи, від наголошує, що насильство в ім'я релігії є насильством проти релігії. На міжнародній конференції в Брюсселі в 2001 році з мирного співіснування, він зауважив: «Ця планета, створена

Богом для усіх нас, і є місцем для усіх нас» і «воля Божа полягає в тому, щоб світ небесний царював на землі» [1, р. 45].

Миротворча позиція Патріарха Варфоломія I розкривається в його глибокому переконанні в тому, що віросповідання не повинні викликати розбіжностей. Релігію неможливо виправдати, якщо вона є частиною проблеми, оскільки, релігія, в сутності її, існує для того, щоб стати частиною вирішення проблем. Релігія покликана лікувати а не завдавати болю. На думку вселенського Патріарха, примус у питаннях віри – це посягання на людську особистість, цілісність та людяність. Для християнської традиції свобода – здатність приймати рішення, свідомо та з повним почуттям відповідальності – це найвеличніша річ, яку Господь дарував людям. Без свободи вибору не може бути істинної особистості [1, р. 46].

В цьому ключі стає зрозумілим чому міжконфесійний діалог є важливою складовою соціального служіння його Церкви, оскільки, досягнення його мають важливе антропологічне значення – утвердження свободи волі людини, дарованої їй Богом. На думку Патріарха, божественне та людське є спільним у всіх релігіях, які здатні відстоювати святість людського життя та, кожна у власний спосіб, підкреслює цінність свободи, справедливості, братерства, солідарності, любові, прагнення до мирного співіснування між усіма народами, особливо в сучасному міжкультурному глобальному співтоваристві [1, р. 48].

В цих, на перший погляд, засновках соціального служіння криється богословська позиція православного Патріарха. Виходячи із наведеного вище, зрозуміло, що, на його думку, кожна релігія апелює до межового розуміння сутності існування реальності. Водночас, він переконаний та стверджує, що жодна з релігій, навіть його власна, не здатна адекватно виразити всю правду про Бога, як в догматичних уявленнях, так і в літургіях та містичних переживаннях. Богословська позиція Патріарха глибоко апофатична, людських розум ніколи не буде здатен повністю пізнати та описати Бога. І це ще одна важлива підстава міжрелігійного діалогу та фундамент спільного соціального служіння. Незалежно від мови та культури, релігійних та політичних переконань усі люди є дітьми Господа, усі створені за Його образом та подобою і, відтак, усі рівні, усі є брати та сестри, незалежно від кольору шкіри, національної належності тощо. «Найгірша форма підкорення дияволу, - зауважує Патріарх, - забути, що всі ми діти живого Бога» [1, р. 50]. Наслідуючи апостола Павла, який був першим «апостолом народів» та прагнув бути «усім для усіх людей» (1 Кор. 9:22) з самого початку свого служіння Патріархом Варфоломей I розвиває міжрелігійний діалог, базуючись на тому, що Божественна Присутність виражається в різноманітті релігійного досвіду. Після трагічних подій 11 вересня 2001 року, на засіданні релігійних лідерів іудаїзму, християнства та ісламу у Брюсселі, Варфоломій I підкреслив: «Ми не вважаємо необ-

хідним усунути релігійні відмінності задля досягнення соціального миру. Ми поважаємо наших братів, їхні переконання і на цій основі ми ведемо діалог з ними задля мирного співробітництва» [1, р. 94].

Прикладом чіткого слідування задекларованому прагненню до усунення міжрелігійних проблем є покрокове та цілеспрямоване відновлення спілкування між Католицькою та Православною церквами. Під час візиту папи Франциска на Фанар в листопаді 2014 року обидва лідери занотували своє прагнення до єдності. Папа Франциск переконаний, що «Церква Риму та Церква Константинополя мають такий давній та міцний зв'язок, що і століття мовчання та непорозуміння не змогли його розірвати. Прикладом такого зв'язку є стосунки між тими, хто є засновниками цих церков – апостолів Петра та Андрія, двох братів по крові, учнів Господа Ісуса Христа, які разом повірили в Нього, послідували за ним і, в кінцевому рахунку, розділили його долю на хресті, з однією спільною надією слугувати майбутньому царству» [2, р. 12]. І хоча, поворот до усунення конфронтації між Католицькою та Православною церквами був закладений раніше, особливо Патріархом Афінагором та папою Павлом VI, сучасні християнські лідери папа Франциск та Патріарх Варфоломій I активно слідують меті, поставленій попередниками – «зцілити джерела взаємного відчуження та рухатись до відновлення повного спілкування у вірі та любові, пам'ятаючи про законні відмінності, як це було в першому тисячолітті» [Там само].

І хоча християнські меншини в Туреччині нерідко відчують на собі невинуватене обмеження їхніх прав з боку уряду, позиція Патріарха Варфоломія I залишається незмінною – не піддаючись спокусам «будувати мости, а не мури, подавати руку, а не протягувати кулак» [1, р. 52]. Базуючись на цій позиції Патріарх спільно із папою Франциском закликають і інших релігійних лідерів слідувати їхньому прикладу братнього співробітництва заради побудови культури миру та солідарності між усіма народами. У двох спільних деклараціях, підписаних в Єрусалимі та на Фанарі, вони підтвердили спільне прагнення, яке базується на Святому Письмі, утверджувати співробітництво, щоб «побудувати світ більш справедливий, з повагою до гідності та свобод кожної людини, головною із яких є свобода віросповідання» [2, р. 12].

Не залишається поза увагою Патріарха і та частина людства, яка знаходиться поза релігією. Осмислюючи феномен секуляризму, він знаходить корінь проблеми в людині, в її вірі в себе. Відтак, між вірою, агностицизмом та атеїзмом є суттєва різниця. Віра не може бути просто світоглядом, чи переконанням, віра – це якість людського духу. Відтак, не існує нездоланної прірви між вірою та атеїзмом чи агностицизмом. Базуючись на терпінні та любові мости можливо навести і тут. В 2002 році, виступаючи в університеті Катару він закінчив свою доповідь словами суфійського поета XIII століття Джалал ад-Діна Румі: «Нас покликав до любові Бог, який створив цей світ. Нам заповідано

любити Бога, який ототожнює себе з кожною людиною в світі. І нас судить Бог по любові, яка відкривається лише через іншу людину» [Там само]. Керуючись такою любов'ю, безумовно, не може існувати такої прірви між дітьми Бога, яку не можна було б здолати.

Відтак, бачення Патріархом місії Православ'я є глибоко екуменічним, вона полягає не в тому, щоб відмежовуватись від світу, а, навпаки, бути з ним в постійному спілкуванні, інакше Церква не зможе бути «кафолічною», а натомість опиниться на узбіччі історії. Проблема істини, яка завжди була і є «каменем спотикання» в міжрелігійному співіснуванні, вирішується Патріархом в доволі простий спосіб, зокрема, він закликає: «Возлюблені діти в Господі! Православ'я не потребує фанатизму задля свого захисту. Ті, хто вірять в те, що Православ'я має істину не бояться діалогу, тому що діалог ніколи не ставив під загрозу істину» [1, р. 60]. Відтак, трьома реченнями спростовуються будь-які звинувачення в ересі екуменізму та в зраді, які іноді лунають в бік Патріарха. Примирення усіх християн та відновлення церковної єдності, на думку вселенського Патріарха, є основним виразом послуху вірності настановам Христа щоб «були усі одно» (Ів. 17:21). Вселенських Патріарх переконаний – серцем, розумом та душею, - що «залишатися

байдужим до єдності усіх християн... було б грубою зрадою та злочином проти божественної заповіді нашого Господа, яка полягає в тому, щоб його учні були одним» [1, р. 91]. Але погляд Патріарха сягає кордонів усього світу, як уже неодноразово зауважувалось. І тому його Церква, рухома духом примирення, є активним членом Всесвітньої ради церков та Конференції європейських церков.

Список використаних джерел

1. Chrissavgis J. Bartholomew. Apostle and Visionary. Greek Orthodox Archdiocese of America, 2016.
2. Pope Francis Foreword // Chrissavgis J. Bartholomew. Apostle and Visionary. Greek Orthodox Archdiocese of America, 2016. – р. 11-13.
3. Вселенский патриарх Варфоломей. Православие и права человека // Политическое богословие / Под. ред. Алексея Бодрова и Михаила Толстолюженко. – М.: Издательство ББИ, 2019. – с. 127-140.
4. Варфоломій, Вселенський Патріарх. Віч-на-віч із тайною. Православне християнство у сучасному світі. / Варфоломій, Вселенський Патріарх [пер. з англ]. – К. : Дух і літера, 2011. – 360 с.